

IZ POLJOPRIVREDE STRANIH ZEMALJA

Stevo Stanivuković,
Privredna komora SR Hrvatske, Zagreb

NEKA ZAPAZANJA O POLJOPRIVREDI I ZADRUGARSTVU BUGARSKE¹⁾

Bugarska je izvršila potpunu kolektivizaciju sela i poljoprivrede. Ravničarski rajoni su kolektivizirani zaključno 1951. i 1952. a brdski tereni 1958. godine. U periodu kolektivizacije, a i poslije, u planinskom rajonu se pojavio znatan pad stočnog fonda, tako da stočarstvo učestvuje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji sa svega 24%. Ovaj problem se rješava tako, da se u egalizacioni fond iz dobiti ukupne poljoprivrede izdvaja 2% 1963. godine u taj fond je sakupljeno 38 milijuna. Država je dala 20 milijuna, a zadruge 18 milijuna. Iz fonda su izdana 33 milijuna za veću cijenu stočarskim proizvodima s planine za oko 20% od ekonomske cijene. Stočni fond ima 10 milijuna ovaca sa 4—8 kg vune po komadu. Ovce su najrentabilnija grana stočarske proizvodnje. Vidnu ulogu ima i perad, koju uzgajaju u provizornim objektima.

U Bugarskoj radi 948 TKZS, 119 poljoprivrednih dobara i 88 mašinsko-traktorskih stanica od prijašnjih 210. Stanice su ostale samo u planinskim predjelima, gdje još zadruge nisu spremne da preuzmu mehanizaciju. U strukturi ratarske proizvodnje pšenica učestvuje sa 32%, a kukuruz sa 18%, i to je problem jer se ne raspolaže s jačom bazom stočne hrane. Iako povrće, voće, loza i duhan zauzimaju oko 15% površina, u vrijednosti proizvodnje ove kulture učestvuju 60%.

Može se primijetiti da je situacija u zadrugama dosta stabilizirana. Tome je ponajprije pridonio siguran plasman proizvoda u okviru SEV-a i to naročito povrća, voća i vina, što zadrugama i proizvođačima daje sigurnost za konačan plasman proizvoda. Bugarska proizvodi oko milijun tona paradajza. Od toga se u svježem stanju izveze 200.000 a preradi 450—500 hiljada tona. Princip je, da najkvalitetnije povrće ide na Zapad, zatim na Istok, a ostalo ostaje za vlastitu potrošnju. Od milijun tona vina i nema problema oko plasmata vina. Izvršen je i veliki poduhvat stvaranjem akumulacionih jezera za navodnjavanje. Sada se navodnjava oko 900.000 ha, a naročito u kotaru Plovdiv gdje se navodnjava 70% površina. U cijeloj zemlji se navodnjava 18% površina, a plan je 60%. U sistem navodnjavanja godišnje se ulaže 60 milijuna leva. Postoje posebne organizacije koje rukovode cjelokupnim sistemom navodnjavanja. Prije su manje akumulacije stvarale zadruge, i to nekoliko njih zajedno, a sada se to radi u okviru državnog plana.

U poljoprivredu se godišnje ulaže oko 300 milijuna leva; od toga je 75% zadružnih sredstava, a ostalo su državna sredstva i kredit. To znači da je

¹⁾ Autor je boravio u Bugarskoj u lipnju 1964. god.

poljoprivreda u položaju da može vršiti proširenu reprodukciju. Strojevi se daju na 9 godina a zgrade na 20 godina uz 2% kamata.

Druga značajnija mjera za stabilizaciju situacije u zadrugama jest garancija države, da će vrijednost trudodana biti minimum 1,8 leva i rijetki su slučajevi da se to ne postigne. To je psihološki vrlo korisno, naročito za zadrugare koji imaju sigurnost u pogledu mogućnosti zarade i socijalno su osigurani. Sada je dinamičniji stav prema okućnici, a rješava se i pitanje dječjeg dodatka i plaćenog godišnjeg odmora. Dobiva se dojam, da okućnica od 2—5 dekarata (10 dekarata — 1 ha) pridonosi zaposlenju staraca i djece i proširuje asortiman roba za tržište. Proizvodi s okućnice idu slobodno na tržište, kao i proizvodi iz zadruga, koji su izvan plana za nekoliko glavnih kultura. Kulture, koje se siju više izvan plana, najbolje su mjerilo za državne organe, da su one ekonomski u povoljnom položaju.

Stiče se utisak, da je posvećena znatna briga problemima i standardu sela, kako općem tako i ličnom, možda i više nego u gradu. Stručnjaci i rukovodioci zadruga plaćeni su kao pomoćnici ministra (oko 300 leva), dok agronomi i veterinari u ministarstvu poljoprivrede imaju 100—150 leva, a zarada zadrugara se kreće oko 100 leva mjesečno. Zarada na okućnici je ista kao jednog radnika u zadruzi a ponekad i veća. Mladi stručnjak obavezno provodi 3 godine na praksi u zadruzi, odnosno tamo kuda ga je uputila država.

Osnovni problem bugarske poljoprivrede nakon kolektivizacije, jest nedostatak strojeva, umjetnih gnojiva i sredstava za zaštitu bilja. Radi toga rezultati u ratarskoj proizvodnji nisu veliki ni u pogledu prinosa ni u pogledu produktivnosti rada. Još uvijek se okapanje obavlja ručno. Sada se grade nove tvornice umjetnih gnojiva, a rješava se i problem kompletne mehanizacije povrtlarstva uz prijašnji rad na mehanizaciji voćarstva i vinogradarstva.

U oblasti mehanizacije i sjemenarstva moguća je suradnja i naših dviju zemalja. Mi raspolažemo kvalitetnijim sjemenom pšenice i kukuruza, a eventualno i šećerne repe, te rješenjima za mehanizaciju ovih kultura. Bugarska ima kvalitetno sjeme, zatim dobro provedenu mehanizaciju povrtlarskih kultura i vrlo dobru rasadničarsku proizvodnju.

Općem standardu sela veliku pažnju posvećuju opće ili potrošačke zadruge. Djeluju 1.202 seoske i 108 gradskih zadruga. One u selima provode akciju sličnu našoj, na podizanju zadrughnih domova, ali im daju funkcionalan sadržaj. U tom privrednom i kulturnom centru sela smještene su trgovine na bazi samoposluživanja, suvremeni restorani, koji ujedno rješavaju i problem jeftinije društvene prehrane. Asortiman industrijske robe, kojim raspolaže grad, zastupljen je i na selu, a i restauracije su na istom nivou. To podstiče potrošnju, kako u zadrugama tako i na okućnici. Proizvode s okućnice u principu otkupljuju potrošačke zadruge, koje ujedno u selima podižu pekare ili male pogone za bezalkoholna pića i razne druge servise.

U spomenutih 1.310 potrošačkih zadruga, kojima rukovodi 27 kotarskih poslovnih saveza, učlanjeno je 1,939.000 osoba. Od toga ima 319.000 žena. Svake godine članstvo se povećava za 70—80 hiljada, a ono je vezano za udjele. Cijeli kapital saveza iznosi 23.661 milijun leva a udjeli oko 1 milijun godišnje. Plan prometa zadruga je preko 1 milijardu leva godišnje ili 39,4% od prometa u trgovini cijele zemlje. Zadruge imaju 13.140 prodavaonica a od toga je 5.660 modernih na principu samoposluživanja. U posljednje dvije godine postignut je ciklus obrtaja roba od 76 dana, tj. roba se obrne godišnje pet puta, a režijski troškovi prodaje su 4,9% od prometa roba u trgovini.

Već smo rekli, da je druga oblast otkup poljoprivrednih proizvoda s okućnice i viškova od zadruga. 1963. godine je otkupljeno 558.000 tona poljoprivrednih proizvoda — naročito jaja, živadi, vune, kože, oraha, badema, ljekovitog bilja, te voća i povrća, s tim da centralni savez ujedno i izvozi ove proizvode a i opremljen je u tu svrhu. Kotarski savezi opet imaju skladišta i doradbene kapacitete za svoje područje djelovanja.

Promet industrijske robe iznosio je 1963. godine 196,649.000 leva, a za transport robe zadruge imaju preko 2.000 kamiona i autobusa. Zadruge ulažu u određene objekte oko 100.000 leva godišnje, s tim da se dobiju i određeni krediti.

Savez ima poduzeće za ljekovito bilje, gljive, med i za izvoz ovih proizvoda. Od ostvarene dobiti 65% ostaje zadrugi, u centralni fond ide 3%, 3% se ulaže za izgradnju objekata, a 10% za remont, za stimulaciju zadrugi ide 5%, a u kulturno-prosvjetni fond 4%. Na 100 leva prometa zarada je 7% a rashodi 4,99%, što znači da je oko 2% čista dobit. Državni porez na promet iznosi 45%. Imaju svoje škole, odmarališta i trguju sa 12 zemalja. Razlika u deviznom prilivu ide za nabavu novih strojeva i za nabavu repromaterijala potrebnog u samoj zemlji.

Prema podacima dobivenim u Ministarstvu poljoprivrede, 940 seljačkih radnih zadruga ima prosječno po 4.000 ha zemljišne površine i 1.450 zadrugara sposobnih za rad. Na svaku zadrugu dolazi po 1.100 goveda, od toga 400 krava, 6.200 ovaca te 8.500 komada živadi. Struktura zemljišta: 87% oranica, 4,9% livada, 3,6% voćnjaka, 3,1% vinograda, 2% povrća itd. U zadrugama se nalazi 3.930 agronoma, 2.116 tehničara i 2.615 veterinara. Na 100 ha zemljišta vrijednost osnovnih sredstava je 43.900 leva, ne računajući zemlju. Na 100 ha dolazi po 1,23 traktora od 15 konjskih snaga. 520 zadruga je već otkupilo strojeve od mašinskih stanica, a za 1964. godinu je planirano 280 milijuna leva investicija u poljoprivredu. Posebno su sredstva za melioracije. Osim proizvodnje, zadruge imaju i određene radionice, naročito uslužno zanatstvo i remont strojeva. Imaju 20 tvornica konzervi i vinarski podrum. Porez državi iznosi 4,5%, 6% ide u fond za penzije, 2% za garantiranje trudodana, 1% kulturno-prosvjetni, 1% za pomoć socijalno ugroženima i 8% za proširenu reprodukciju i izgradnju. Amortizacija je već u troškovima.

1964. godine imaju za proširenu reprodukciju oko 100 milijuna i 100 milijuna za amortizacije. Preostalo se dijeli na zadrugare na bazi trudodana, koji u sebi sadrži elemente učinka. Zadrugom rukovodi upravni savjet na bazi statuta i propisa. Zadruge su podređene Ministarstvu poljoprivrede i samom planu, s tim da je pri Ministarstvu veterinarska uprava, uprava za sjemenarstvo, poljoprivredna propaganda, odjeljenje za odmor zadrugara, koji koristi oko 130.000 zadrugara, i finansijsko odjeljenje. U Ministarstvu radi oko 450 ljudi, a oko 600 ljudi radi u Zadružnom savezu. Plan je dosta čvrst, ali se u njega unosi sve više slobodnih elemenata. Ne planiraju se površine nego količina određene robe. Smatraju da im je optimum zadruge ili poljoprivrednog dobra 10.000 ha i na tome rade kroz proces integracije. Ima i nekoliko poljoprivrednih dobara sa 15.000 ha. Kod investicija 39% ulažu u zgrade a 14% u nasade. Smatraju da se staklenik, ako je na bazi prirodnih izvora tople vode, može isplatiti u 5 godina i da nije rentabilan, ako je neki drugi princip grijanja. Imaju 36 ha pod staklenicima a po ha dobivaju 12 vagona rajčica ili 23 vagona krastavaca. Hektar staklenika zahtijeva investicije od 35.000 leva.

Smatraju da im je bitnija proizvodnja na otvorenom zato, što se dobiju veće količine (misli se na ukupnu količinu) i što je ta proizvodnja bez značajnijih investicija. Duhan je također vrlo razvijena i rentabilna kultura.

U plevenskom kotaru krajem 1964. godine bit će navodnjavano 60.000 ha, a 1959. godine se počelo na bazi fondova zadruga i uz pomoć državnog kredita na principu 50 : 50% zadruga odnosno država. U principu idu na gravitacioni sistem. Razvodni kanali dolaze do zadružnih polja i tada se u redove usjeva na svakih 50 metara stavlja posljednji razvodni kanal od kombinacije gume i plastične mase. Puštanje vode u svaki pojedini red postavljeno je na principu ventila.

U selu Gornji Dobnik nalazi se zadruga »1. maj«, osnovana 1948. godine. Ona ima 2.800 ha zemlje: 1.000 ha je zasijano pšenicom, 500 ha kukuruzom, 160 ha suncokretom, 160 ha šećernom repom, 80 ha je vinova loza, a drugo je pod ostalim kulturama. Postoji odluka državnih organa da se vinogradi ne grade ispod 15% nagiba pa se zato uzgajaju druge kulture. Imaju 300 krava, 10.000 nesilica, 3.000 ovaca, 2.500 svinja i 250 ha pod povrćem i toliko pod lucernom. Kukuruz bez navodnjavanja daje 45 q na ha, a pšenica 28—30 q na ha, dok repa daje 4 vagona. Po kravi dobiju 2.800 do 3.500 l mlijeka. 2.200.000 leva je dohodak zadruge, a 2,8 leva je trudodan koji se bazira na elementima vremena i norme. Radnik u zadruzi može dobiti u novcu 500 do 1.000 leva godišnje, a vino, ovčji sir, pšenicu i šećer dobije u naturi. Okućnica iznosi oko 1/2 ha, a obrađuju je starci i djeca.

Sada na tri mjesta grade farme svinja, kapaciteta 110.000 komada zato što se pokazalo, da usitnjeni investicioni zahvati ne daju kompletnija rješenja. Grade se i dvije tvornice stočne hrane, a litra mlijeka košta 0,18 leva. Renta na zemlju se ne daje i u tom pogledu je učinjen vidan napredak u stabilizaciji unutrašnjih odnosa. Iako je odlazak u grad ograničen, inak dosta mladih ljudi odlazi i na školovanje i na rad, ali se mnogi vraćaju poljoprivredi.

U kotaru Pleven ima 56 zadružnih organizacija i dva poljoprivredna dobra. Ovdje se nalaze tri republička instituta: za vinogradarstvo i vinarstvo te za stočnu hranu i šećernu repu. Poljoprivreda učestvuje sa 42% u bruto-prodaktu, a ostalo je industrija (58%) koja je pred 10 godina učestvovala sa svega 26%. Industrija će se ovdje još brže razvijati, jer se podiže kemijski kombinat koji će zaposliti 12.000 radnika. Do 1970. godine misle udvostručiti proizvodnju umjetnih gnojiva, kako bi stvorili bolju bazu za povećanje prinosa u poljoprivredi. Za svinjogoiške farme, koje se podižu, koristit će otpatke iz grada — od mesnica, mliekara, šećerana. Isto tako planiraju dvije velike specijalizirane farme brojlera, kako bi tu proizvodnju postavili više na principe industrijske proizvodnje. »Zemprojekt« radi projekte za cijelu zemlju. Planiraju pšenicu, kukuruz, repu, suncokret, paradajz, papriku, mlijeko, meso, vunu i jaja. Uбудuće će planski organi planirati samo u novčanim pokazateljima, dok će konkretan plan raditi radne organizacije.

Po toni rajčice i grožđa dobiju 85 do 140 dolara. U izvozu za rajčicu dobiju 0,20 leva za kg, a proizvođaču plaćaju 0,13 leva za kg. Jagode isto imaju stalnu cijenu — 0,42 leva za kg prve klase, a za preradu 0,28 leva za kg. Imaju dobra rješenja ambalaže od polietilena za jagode i rajčice. Farme svinja će imati kapacitet 25—50 hiljada, a 1 radnik će biti zadužen za 1.000 svinja i to na bazi mokre hrane. Sami osiguravaju kukuruz i ječam, a ostale kompo-

nente osiguravaju preko državnih poduzeća. Ovaj okrug je 1963. godine investirao u industriju i poljoprivredu 8,000.000 leva. Mlijeko se otkupljuje po 0,16 leva litar a prodaje po 0,18 leva.

U okrugu Ruse posjetili smo Zavod za mehanizaciju, koji je bio remontna radnja, pa je 1936. godine grupa inženjera počela raditi na konstrukciji vlastite vršalice. Sada se tamo proizvode kombajni, i to ne samo za potrebe Bugarske nego i za izvoz u druge istočne zemlje.

U zadrugi »Slivopolje«, gdje je predsjednik Krumberkov, zadruga ima 7.000 ha i to 1.965 domaćinstava sa 7.160 stanovnika. Za rad je sposobno 2.300 osoba. Sva se zemlja navodnjava. Imaju 50 traktora od toga 10 teških. Na jednog sposobnog za rad dolaze 3 ha. Pšenice ima (3.100 ha ukupno oranične površine) 1.500 ha s prosjekom prinosa od 23 q, ječma 370 ha — 23 q, kukuruza 1.100 ha — 55 q, graha 57 ha — 15 q, zobi 45 ha — 17 q, te dalje suncokret, konoplja i šećerna repa. Te su kulture uz duhan najrentabilnije te one u pravilu prebacuju plan. Zadruga ima 320 ha povrća. Rajčice proizvode oko 4 vagona i paprike 2 vagona na ha. Luk više neće sijati, jer nema plasmata. Imaju problema s osiguravanjem kao i kod nas. Za 100 kg pšenice cijena koštanja je 6 leva a prodajna 12 leva, za ječam je cijena koštanja 5 leva a prodajna 9 leva, za kukuruz je cijena koštanja 5,7 leva a prodajna 10 leva, za suncokret 9,3 leva a prodajna 28 leva, za konoplju 6,8 leva a prodajna 8,30 leva, za šećernu repu 1,21 a prodajna 1,80, za duhan 20 a prodajna 25, za lucernu 3 a prodajna je 6, za ranu rajčicu cijena koštanja je 14,10 a prodajna 15, a srednje ranu 5,20 a prodajna 6. Ukupna proizvodnja je 1,800.000 leva. Proizvode 5.000 kg svilene bube. 1963. godine u fondove su uložili 280.000 leva, a ukupno je ostvareno 1.000 leva po osobi sposobnoj za rad.

U zadrugama se radi na principu brigade, i nastoji da brigadir bude stručnjak. Jedna brigada ima 1.500—2.000 ha oranica. Brigade su podijeljene na grupe od 15 do 25 ljudi. Zamjenik brigadira vodi evidenciju rada a radi se na bazi norme. Norme usvaja sama brigada na bazi elemenata koje izrađuje Ministarstvo poljoprivrede. Jedan kg vune je 4,8 leva a proizvodnja košta 2,9 leva, tako da ima seljaka koji imaju 5—10 ovaca na okućnici i to mu je najveći izvor prihoda. S okućnice se osigurava oko 700 leva po ha godišnje. Na pokusnoj stanici u Varni vidjeli smo pokus sa 340 sorti vinove loze i nekoliko uzgojnih oblika na površini od 170 ha. Na lozi voću i povrću radi 6 inženjera za crnomorsko područje. U prosjeku na 1 hektaru postižu 2 vagona grožđa. Planira se sadnja 10.000 ha novih voćnjaka, pa se ispituju talijanski uzgojni oblici. Za 1 ha nasada vinograda investira se 2.000 leva, a jedan vagon grožđa po 20 stotinki jednako je 1.000 leva, što znači da se bruto-vrijednost vinogradarske proizvodnje isplati u dvije godine. Ovamo dolaze stručnjaci i brigadiri dva puta u godini radi voćarstva — posebno vinogradarstva ili povrtlarstva. Oni se upoznavaju s novim dostignućima i učestvuju u konkretnim zahvatima, kao što je rezidba loze ili voćnih nasada. Sada prelaze na samofinanciranje, jer ih 1 kg grožđa košta 0,9 a prodaju ga po 0,25 leva. U mladim voćnjacima idu na okopavine kao podkulturu, a u 4 zadruge proizvode 3—5 milijuna sadnica loze. Iz Bugarske se izvozi godišnje 200 milijuna sadnica.

U Plovdivu je istaknuto, da se navodnjava 150.000 ha ili 70%, a prije Revolucije navodnjavano je 15%. Navodnjavanje provode preko organizacije navodnog sistema, koja je iz sopstvene vode i kanala i kontrolira sistem navodnjavanja. Ta organizacija sama projektira i sama obavlja navodnjavanje,

odnosno njeni stručnjaci kontroliraju zadrugare. Imaju 16.000 ha pod rižom, i to je vrlo značajna stavka u njihovoj proizvodnji. Nekad je jedna osoba navodnjavala 4 dekara a sada navodnjava 16 dekara, a s mehanizacijom će se ići na 4,5 ha za 1 čovjeka na 1 dan. Gumene kutije za navodnjavanje dugačke su 12 m a široke 70 cm. Takvih 10—12 kutija rade istovremeno. Imaju i opitne stanice koje studiraju problem navodnjavanja. Uprava stoji na čelu 10.000 ha a za svakih 2.000 ha, što se navodnjava, zadužen je po jedan tehničar.

U Plovdivu radi Centralni institut za povrtlarstvo. On radi na novim selekcijama, agrotehnici, staklenicama i mehanizaciji. Kroz 30 godina proizveli su 60 novih sorata povrća. Sada idu na nove selekcije, koje bi osigurale isto tako velik prinos a bolji kvalitet.